

Kiikoisten kappeliseurakunta

Kiikoinen ja Kiikka muodostivat keskiajan päättyessä ja uuden ajan alkupuolella Tyrvään emäseurakunnan kanssa kiinteän kokonaisuuden, Tyrvään seurakunnan. Asutus oli kiinnittynyt tiukasti vesistöihin, Kokemäenjoen varteen ja jokeen laskevien sivujokien ja näiden latvajärvien rannoille. Asutus oli keskiajan päättyessä edennyt Kiikoisiin.

Tyrvään papistoa oli 1600-luvulla piispantarkastuspöytäkirjan mukaan kehoitettu joka vuosi käymään Kiikoisissa toimittamassa jumalanpalvelusta. Vakituista paikkaa kirkonpalveluksille ei ollut, joten niitä pidettiin Kiikosten talossa. Kun Kiikan kappeli vuonna 1662 muodostettiin Tyrvään seurakunnasta, niin kappeliin kuului myös Kiikoisten alue. Pitäjän pohjoisosan väki suuntasi tavallisesti Kiikan sijasta Suodenniemen saarnahuoneelle.

Kappeliseurakunnan perustaminen, 1847

Kuninkaallinen Majesteetti oli myöntänyt Kuorsumaan torppareille oikeuden käyttää Mouhijärven seurakuntaan kuuluvaa Suodenniemen saarnahuonetta, jonne oli lyhyempi matka kuin Kiikkaan, ja he maksoivat papinmaksut sekä Tyrvääseen että Mouhijärvelle.

Keisarillinen Suomen Senaatti päätti, että selvyiden vuoksi Kuorsumaan torpparit perhekuntineen palautetaan Kiikan kappeliseurakunnan kirjoihin. Niinpä vuonna 1837 yksitoista Kiikoisten talollista esitti oman saarnahuonekunnan perustamista ja toisen kerran vuonna 1842. Saarnahuoneen ja hautausmaan rakentaminen eivät olleet riittäviä perusteita ja hakemukset raukesivat. Kun vuonna 1845 hakemukseen lisättiin oman papin palkkaaminen, niin kappelihanke purjehti myötätuudessa.

Senaatti päätti **13. helmikuuta 1847 Kiikoisten kappeliseurakunnan** perustamisesta. Siihen tulivat kuulumaan kaikki talot ja torpat Kiikoisten, Jaaranmaan, Rukamaan, Kuorsumaan ja Niemenmaan kyläkunnista. **Kappalaisen virkataloksi** luovutettiin Nevanperältä **Salon uudistila**, minne seurakunnan oli rakennettava **pappila**.

Kirkko, 1853

Kiikoisten puukirkon piirustukset tilattiin Turun **kaupunginarkkitehti Pehr Johan Gylichiltä**. Hän piirsi useita kirkkorakennuksia 1840–1850-luvuilla. Tähän ajanjaksoon sijoittuvat hänen laatimansa Kiikoisten, Tyrvään ja Mouhijärven kirkkojen uudisrakennusten suunnitelmat. Intendenttikonttori hyväksyi Kiikoisten kirkon piirustukset tammikuussa 1849. Kiikoisten puinen, empiretyylinen, tornillinen **ristikirkko valmistui syksyllä 1851** mouhijärviläisen **rakennusmestari Mikko Roosin** johdolla. Kirkkoon hankittiin heti alkuun uusi kirkonkello, jossa on teksti *Kiikoisten kappelin kirkonkello Walettu M. Swedbergilda vuonna 1850*.

Kun kirkko ja pappila olivat valmiina, senaatilta anottiin oikeutta saada kutsua ensimmäinen kappalainen ilman ehdollepanoa ja vaalia. Kiikoslaisten ehdokas oli Mynämäen kirkkoherranapulainen Henrik J. von Pfaler. Senaatin suostumuksella **kappalaisen** virkaan kutsuttiin **Henrik Johan von Pfaler 1. lokakuuta 1852** alkaen

Kirkon ja hautausmaan juhlallisen vihkimisen toimitti **lääninrovasti Gabriel Wallenius 11. syyskuuta 1853**.

Kirkko laudoitettiin ja maalattiin vuosina 1873–1874 ja hankittiin toinen kirkonkello. Kello sai halkeaman vuonna 1911 ja se jouduttiin valamaan uudelleen Friisein konepajassa Kokkolassa. **Arkkitehti Josef Stenbäck** laati kirkon **peruskorjaussuunnitelmat** vuonna 1910 ja rakennustyöt päästiin aloittamaan vuonna 1924. Kirkon kellotornia korotettiin yh-

deksällä metrillä, puuverhous uusittiin ja alttaritaulu ja urut tilattiin. Vaatimattomasta saarnahuoneesta tuli viimeistelty koristeltu Kiikoisten seurakunnan kirkko.

Ensimmäiset lukkarit ja muita henkilöitä

Ensimmäisenä **lukkarina** toimi **Matti Nordling** ja **kirkonisännöitsijänä Taavetti Vuoltee**. Nordlingia lukkarina seurasivat **Matti Mandelin** ja **Juho Halminen**. Halminen toimi virassaan muutamaa kuukautta vaille 50 vuotta ja Kiikoisissa hänet tunnettiin *Setä Halmisena*. Innokkaan ja tarmokkaan Halmisen johdolla kiikoslaiset oppivat veisaamaan ja ensi kerran neliäänistä laulua kuultiin Kiikoisissa heinäkuussa 1888. **Suntiona** toimi lukkarin poika **Feeliks Halminen** ja **lukkarin apulaisena** ja sijaisena toinen poika **Tapani Halminen**. Tapani Halminen aloitti jo 11–12-vuotiaana kirkon tehtävissä, ensin kellojen soittajana.

Seurakunnan itsenäistyminen, 1922

Kiikoinen oli kappeliseurakuntana 75 vuotta. **Kiikoisten seurakunnan** irtautuminen Tyrvään emäseurakunnasta toteutui vuonna 1922 samaan aikaan Kiikan kanssa.

Senaatti antoi suostumuksensa jo **22. marraskuuta 1904**, että Kiikoisista muodostettaisiin erillinen kirkkoherrakunta silloisten palkansaajien poistuttua. Itsenäinen kirkkoherrakunta toteutui **1. toukokuuta 1922**. **Ensimmäiseksi kirkkoherraksi** tuli viran ainoa hakija, vuodesta 1908 lähtien vt. kappalaisena toiminut **Isak Teodor Tarmo**.

Pappilan väkeä ja muita

Rovasti Isak Teodor Tarmoa kiikoslaiset sanoivat nimellä *Itte Tarmo*. Hän asui perheineen Äijännevan laidalla Salon pappilassa 34 vuotta. Perheeseen syntyi neljä tytärtä. Pappilasta tuli tyttöjen lapsuudenkoti. Oppikoulun he kävivät Raumalla ja hevoskyyti järjestyi Kouvatsan rautatieasemalle ja asemalta takaisin. Pappila oli maatila ja silloin myös pitäjän ainoa kulttuurikoti. Kiikoisissa ei ollut kirkonkylän seurapiiriä, koska ei ollut lääkäriä, apteekkaria, nimismiestä eikä herraskartanoita. Pappilassa vietettiin varsin vilkasta elämää, kun siellä vieraili rovastin ja ruustinnan sukulaisia, saarnamiehiä ja oli kokouksia ja tilaisuuksia. Kansliassa riitti kirkkoherralla töitä ja kävijöitä.

Kirkon peruskorjauksen yhteydessä vuonna 1924 tilattiin 14-äänikertaiset urut **Kangasalan urkutehtaalta**. Urkujen myötä julistettiin **kanttori-urkurin** toimi haettavaksi. Koraalikuorokin perustettiin samana vuonna.

Ensimmäinen **kanttori-urkuri Oiva Toivo Veistelehto** on kertonut, että erikoisen maininnan ansaitsee kuorotyö Kiikoisissa. Hän ei ollut ennen eikä jälkeen saanut toimia niin innostuneen ja sydämensä pohjasta yrittävän kuoron parissa kuin Kiikoisten sekakuoro. Seurakunta sai ensimmäiseksi **diakonissaksi Jenny Sjöholmin**, Sisar Jennyn.

Taidemaalari Felix Frang maalasi **alttaritaulun Kristus Getsemanessa** Kiikoisten kirkkoon vuonna **1924 J. M. F. Heinrich Hofmannin** aiheen mukaan. Taiteilija oli aluksi maalannut lopullista kokoa vastaavan luonnoksen pahville, joka oli ollut kirkon lattialla muidenkin ihailtavana.

Felix Frang oli kauppalanmaalarin poika Ikaalisista. Hän pääsi rippikoulun käytyään vapaaoppilaaksi Suomen Taideyhdistyksen piirustuskouluun Helsinkiin. Kotimaan opintojen jälkeen Keisarillinen Senaatti myönsi Frangille kolme kertaa matkastipendin Saksaan Düsseldorfiin. Taiteilija palasi opintojen jälkeen kotipaikkakunnalle, solmi avioliiton ja asui perheineen vaatimattomissa oloissa Ikaalisten Rantopäässä. Hän eli maalaten muotokuvia, maisemia sekä yhteensä 19 alttaritaulua. Ensimmäinen alttaritaulutilaus tuli Längelmäeltä ja siitä tilaukset jatkuivat. Felix Frang asui Kiikoisten alttaritaulua tehdessään paikkakunnalla tyttärensä Toinin luona Jylhänmaan koululla. **Opettaja Toini Frang** valmisti sisaren-

sa kanssa kirkkotekstiilit, joiden mallit arkkitehti Stenbäckin suunnitelman mukaan oli piirretty Suomen Käsityön Ystävissä Helsingissä.

Seurakunnan kiinteistöjä ja muistomerkkejä

Kiikoisten **rippikoulutupa** valmistui Salon pappilan maille vuonna 1918 ja sitä käytettiin viitisenkymmentä vuotta. Sen jälkeen rippikoulua pidettiin kymmenisen vuotta kunnalta vuokratulla **Tuhkasan tilalla** Kiikoisjärven rannalla. Vuodesta 1974 rippikoulupaikkana ja seurakuntatilana toimi **Suvirannan leiritupa**. Tämän korvasi Kiikoisten **Seurakuntatalo**, joka sijaitsee kirkon ja **kanttorilan** välissä Kiikoisjärveen viettävällä tontilla ja sen vihkiäisjuhlaa vietettiin vuonna 1982. Vihkimisen suoritti **lääninrovasti Timo Kökkö**, **kirkkoherra Timo Paattiniemi** ja Lavian **kirkkoherra Ilkka Perttula** ja kirkkoneuvoston jäsenet **Liisa Jokela** ja **Väinö Salonen** avustivat. Seurakuntatalon rantaan valmistui vuonna 2012 hirsirakenteinen saunallinen **Kiikoisten kirkkotupa**.

Kiikoisten hautausmaa mäellä kirkon vieressä lepää kauniissa Kiikoisjärven maisemassa. Kirkkomaalla on **Yrjö Halmisen** suunnittelema punagraniittinen Talvisodan sankaripatsas, joka paljastettiin 15. kesäkuuta 1941. Jatkosodan kiikoslaiten sankaripatsaan valmisti **Alvar Aallon** mallisuunnitelman mukaan Röntämäen Graniitti Oy. Paljastuspuheen piti **kirkkoherra Päiviö K. Holopainen** vuonna 1952. Hautausmaalla on punagraniittinen Vakaumuksen puolesta henkensä menettäneiden muistomerkki ja vuonna 1962 paljastettu Karjalaan jääneiden vainajien muistomerkki, jonka on suunnitellut **arkkitehti Kirsti Liimainen**.

Kiikoisten kirkon portin pieleen on kiinnitetty nälkävuosien 1867–1868 päättymisen muistolaatta. Laatta julkistettiin itsenäisyyspäivänä **2018**. Muistolaatta on kiinni kiviäidassa, jota rakennettiin hätäaputöinä jauhopalkalla. Kuolonvuodet surmasivat Kiikoisista 229 ihmistä, eli viidenneksen seurakunnan väestöstä.

Kuttukappeli

Kiikoista on nimitetty kuttukappeliksi. Tämä oli osuva nimitys, sillä suhteessa asukasluokkaan vuohia pitäjässä oli suuri määrä. Kuttujen suosioon kotieläimenä vaikutti sen vaatimattomuus. Eläin tuli toimeen niukoillakin laitumilla ja sille kelpasi kaikki maassa kasvava. Torpparipitäjässä pellot olivat pieniä ja metsäkulmilla *kuttu oli köyhän lehmä*. Vuohista sai monipuolisen annin: vuotia ja lihaa, mutta ennen kaikkea maitoa, joka jalostettiin tavallisesti juustoiksi. Kiikoslaiset taisivat hyväksyä nimityksen, koska kunnanvaakunassakin oli kuttupukki – niin kuin myös emäpitäjän Tyrvään vaakunnassa. Naapurien antamasta pilkanimestä *Kuttukappeli* tulikin kuvaava arvonimi.

Nykyisyys

Vuonna 2013 ympyrä sulkeutui ja satakuntalainen Kiikoisten kunta ja seurakunta liitettiin Pirkanmaalla sijaitsevaan Sastamalaan.

Kiikoslaiselle seurakuntaelämälle on ollut ominaista ahkera lähetys-harrastus sekä lähimmäispalvelu eli diakoniatyö, lapsi- ja nuorisotyö on tärkeä toimintamuoto. Tämän ohella seurakunta on tehnyt yhteistyötä eri paikallisjärjestöjen kanssa. Seurakunnan aktiivisuudesta kertoo vielä se, että **kirjailija Kaija Pispä** kokosi Kuttukappelin juhlakirja -nimiseen teokseen Kiikoisten seurakunnan historiikin vuosilta 1847–1997.

Kiikoisten kappeliseurakunnan **seurakuntapastori Anu Jokinen-Lundén** kertoo, että Kiikoisissa tehdään yhdessä seurakunnallista elämää. Kuttukappeli on vetovoimainen pitäjä asua ja elää!

Teksti: Arja Valtonen

Lähteet:

Halminen, Yrjö toim.: 100-vuotiaan Kiikoisten seurakunnan merkkipäivän johdosta 1947. Entiset ja nykyiset seurakuntalaiset kertovat. Kiikoisten seurakunta, 1947.

Huusari, Marja-Leena: Felix Frang 1863–1932. 2.p. Ikaalinen Oy, 2012.

Piilonen, Juhani: Sastamalan historia 2. 1300-1860. Sastamalan historiatoimikunta, 2007

Piilonen, Juhani: Sastamalan historia 3. 1860-1920. Sastamalan historiatoimikunta, 1997

Pinx. Maalaustaide Suomessa. Suuria kertomuksia. Weilin+Göös, 2001.

Pispa, Kaija toim.: Kuttukappelin juhlakirja. Kiikoisten seurakunta 1847–1997. Kiikoisten seurakunta, 1998

Sastamalan seurakunta, <https://www.sastamalanseurakunta.fi/kiikoinen>, viitattu 20.4.2020

Paikallisasiantuntija Matti Valtteri Lehtinen, 28.2.2020

Sastamalan seurakunta, seurakuntapastori Anu Jokinen-Lundén, 6.5.2020

Sisällys

Kiikoisten kappeliseurakunta	1
Kappeliseurakunnan perustaminen, 1847.....	1
Kirkko, 1853.....	1
Ensimmäiset lukkarit ja muita henkilöitä	2
Seurakunnan itsenäistyminen, 1922.....	2
Pappilan väkeä ja muita.....	2
Seurakunnan kiinteistöjä ja muistomerkkejä.....	3
Kuttukappeli.....	3
Nykyisyys.....	3
Lähteet:.....	4